

dr hab. Marta Wrześniewska-Pietrzak, prof. UAM
Zakład Gramatyki Współczesnego Języka
Polskiego i Onomastyki
Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

Poznań, dn. 29.09.2021

UNIwersytet warszawski
WYDZIAŁ POLONISTYKI
wpłynęło dnia 6.10.2021r

Recenzja rozprawy doktorskiej

Pani mgr Emilii Pomiankiewicz-Wagner

***pt. Konstrukcje klasyfikacyjne w komunikacji użytkowników
litewskiego języka migowego***

napisanej pod naukowym kierunkiem prof. dr hab. Jadwigi Linde-Usiekniewicz
oraz dra hab. Pawła Rutkowskiego
na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego

1. Wybór tematyki badawczej

Recenzowana praca Pani Magister Emilii Pomiankiewicz-Wagner wpisuje się w cykl badań sytuujących się w polu zainteresowań lingwistyki migowej. Przedmiotem oglądu Autorka pracy czyni klasyfikatory i ich funkcjonowanie w komunikacji użytkowników litewskiego języka migowego (LGK), które nie miały dotychczas pełnego omówienia. Zgodnie ze wskazanymi przez Doktorantkę celami rozprawa nie tylko opisuje konstrukcje klasyfikacyjne w LGK dotychczas nieposiadające pełnego opisu lingwistycznego, lecz także – co należy podkreślić – podejmuje próbę usystematyzowania omawianych kwestii i ukazania ich na tle stanu wiedzy z zakresu LGK oraz innych języków migowych. Mimo obecnych już w literaturze przedmiotu pojedynczych opracowań na temat konstrukcji klasyfikacyjnych w LGK Doktorantka zdecydowała się spojrzeć na wybrany do analizy problem z perspektywy metod wykorzystywanych wspólnie w badaniach korpusowych. Dzięki temu prowadzone analizy i interpretacje otrzymanych wyników mogą stanowić bazę odniesienia dla obecnych już, a także powstających opracowań lingwistycznych na temat konstrukcji klasyfikacyjnych występujących w językach migowych. Z uwagi na to wybór tematyki badawczej i zakres badań stanowiący przedmiot oglądu recenzowanej pracy oceniam jednoznacznie pozytywnie.

2. Kompozycja pracy i zawartość merytoryczna części teoretycznej

Przedstawiona do recenzji rozprawa liczy 300 stron wydruku komputerowego. Analiza spisu treści pokazuje, że praca składa się z dwóch części – teoretycznego wprowadzenia oraz omówienia procedury badawczej. Z uwagi na to taki podział postanowiłam uwzględnić także w przygotowywanej recenzji.

Recenzowana dysertacja składa się ze wstępu, ośmiu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, a także czterech załączników oraz streszczenia w języku angielskim. W poprawnie skonstruowanym wstępie Doktorantka przedstawia przedmiot pracy, określa cele badawcze, a także omawia pokrótce układ i zawartość poszczególnych rozdziałów. Ta część pracy kończy się przedstawieniem przyjętych w rozprawie konwencji notacyjnych, a także stosowanych skrótów dla nazw języków migowych pojawiających się w recenzowanej pracy.

Podstawę teoretyczną pracy stanowią pierwsze trzy rozdziały. W rozdziale pierwszym mgr Emilia Pomiankiewicz-Wagner przedstawia zagadnienia terminologiczne, a także klasyfikacje oraz kategoryzacje semantyczne klasyfikatorów, ponadto wskazuje rozwiązania i terminy przyjęte w rozprawie. W tym miejscu zwrócę uwagę na pojawiającą się wątpliwość. Przy opisie funkcjonujących w literaturze podziałów klasyfikatorów Autorka mogła mocniej wyeksponować nie tylko podział klasyfikatorów, który dzięki przyjętej klasyfikacji dany badacz proponuje, lecz również mocniej wyartykułować kryteria, podstawy tworzenia poszczególnych podziałów, które w tej części pracy przywołuje.

Rozważania w tej części pracy Doktorantka kończy stwierdzeniem o przyjętej w rozprawie klasyfikacji, wskazuje, że będzie korzystała z ustaleń Zwitserlood (s. 29), a następnie wskazuje typy klasyfikatorów, które będą opisywane w pracy. Na s. 30 Autorka przedstawia wykaz omawianych klasyfikatorów, który zapowiada jako „przyjętą w pracy terminologię”. W tym miejscu brakuje zatem doprecyzowania, czym jest kończący ustalenia wykaz terminów – propozycją własnej klasyfikacji czy też przedstawieniem (spisem) wybranych typów klasyfikatorów, które będą przedmiotem analizy w dalszych częściach rozprawy. Myślę, że niedoprecyzowania wskazane powyżej mogą wynikać z nie do końca wyjaśnionej relacji między zawartymi w tytule tej części pracy pojęciami *kategoryzacji* oraz *klasyfikacji*.

Kolejne dwa rozdziały dotyczą gramatycznego opisu klasyfikatorów w literaturze przedmiotu (rozdział drugi) oraz relacji między ikonizacją a klasyfikatorami (rozdział trzeci). Z uwagi na poruszane w nich zagadnienia rozważałabym (choć obecny układ zagadnień także ma swoje walory) zamianę kolejności tych części, dzięki czemu odbiorca najpierw zapoznawalby się z doprecyzowaniem terminologicznym tytułowego pojęcia, które ukazane

jest w odniesieniu do ikoniczności oraz leksykalizacji, a następnie mógłby zagłębić się w szczegółowe rozważania na temat sposobu przedstawiania klasyfikatorów w dotychczasowej literaturze przedmiotu.

Część teoretyczną pracy kończy rozdział czwarty, w którym Doktorantka przedstawia kwestie związane z historią języka migowego na Litwie, jego statusu prawnego, ukazuje też stan badań nad LGK. Autorka zaznacza, że fragment tego rozdziału dotyczący systemu oświaty opiera się na materiale przygotowanym w ramach pracy magisterskiej. Przedstawienie tych kwestii pozwala odbiorcy zestawić status LGK z sytuacją chociażby języka migowego w Polsce, kwestią dostępu do tłumaczy języka migowego oraz funkcjonowania osób g/Głuchych w szkolnictwie. Prowadzone w tym rozdziale rozważania mgr Emilia Pomiankiewicz-Wagner kończy niezwykle cennym krytycznym omówieniem badań nad klasyfikatorami w litewskim języku migowym (głównie autorstwa Danieliusa), dostrzega obecne w nich niekonsekwencje, a spostrzeżenia i samodzielnie wyprowadzone wnioski zawarte w tej części pracy stanowią istotny punkt odniesienia do prowadzonych w kolejnych rozdziałach badań własnych.

W tym miejscu podkreślić trzeba, że konstrukcja rozdziałów od pierwszego do czwartego włącznie wskazuje na wywód, który kończy się częścią nazwaną przez Doktorantkę *dyskusją*. W tak skonstruowanej pracy podrozdziały te (ich nazwa) są swego rodzaju informacją, że odbiorca znajdzie w nich wyniki przemyśleń Autorki rozprawy oraz Jej zdanie na temat poruszanego problemu. Części te najczęściej są jednak swoistymi zestawieniami najważniejszych kwestii przedstawionych w rozdziale (lub części rozdziału), w których brakuje wyraźniej zaznaczonego stanowiska Doktorantki. Podkreślić trzeba, że przyjmowane w pracy ustalenia czy dokonywane wybory terminologiczne nie budzą wątpliwości, jednak ich wyjaśnienie nie zawsze jest wyczerpujące. Prócz wskazanych wcześniej wątpliwości wskazać tu można także uzasadnienie wyboru terminów kluczowych dla pracy (s. 17-18). Autorka po przytoczeniu różnych sposobów nazywania klasyfikatorów i konstrukcji klasyfikatorowych, a także po ukazaniu obecnych w literaturze przedmiotu stanowisk względem wybranych terminów, wyjaśnia, że decyduje się na terminy *klasyfikator* oraz *predykcja klasyfikatorowa*, gdyż „zakorzeniły się one w terminologii dotyczącej polskiego języka migowego” (s. 18). Można było mocniej uargumentować własne stanowisko, odwołując się do badań, które prowadził Schembri, a które we wcześniejszym akapicie Doktorantka przywołuje. Uwaga, którą tu formułuję, jest wyrażoną wprost prośbą o wyraźniejsze określanie własnego stanowiska względem przywoływanych prac i obecnych w nich rozstrzygnięć. Umiejętność tę

Doktorantka jednak posiada, o czym przekonuje wskazany już wcześniej w recenzji fragment krytycznego omówienia ustaleń Danieliusa (punkt 4.3 w pracy).

Warto w tym miejscu podkreślić bardzo dobre rozeznanie mgr Emilii Pomiankiewicz-Wagner w literaturze przedmiotu. Prace ujęte w wykazie bibliograficznym zostały przez Doktorantkę w pełni wykorzystane w poszczególnych częściach dysertacji. Spis publikacji może posłużyć także badaczom, którzy zamierzają podjąć się badań nad klasyfikatorami w językach migowych. Dodatkowym atutem jest zamieszczane w przypisach tłumaczenie fragmentów przytaczanych stanowisk badaczy obcojęzycznych.

Na część analityczno-interpretacyjną pracy składają się rozdziały 5–8, w których przedstawione zostały założenia metodologiczne oraz sposób gromadzenia materiału badawczego, a następnie w kolejnych rozdziałach szczegółowe analizy i opisy klasyfikatorów i predykcji klasyfikatorowych obecnych w materiale. Wyniki analiz Doktorantka przedstawiła w rozdziale ósmym, podsumowującym spostrzeżenia i ukazującym wnioski z badań na tle danych obecnych w literaturze przedmiotu. Szczegółowe omówienie tej części pracy przedstawię w kolejnej części recenzji.

3. Ustalenia metodologiczne i procedura badawcza

Autorka pracy na s. 131 rozprawy zapowiada: „Zrealizowane badanie empiryczne jest pionierskie oraz ma charakter eksperymentalny. Podbudowę metodologiczną przeprowadzonego badania stanowią badania prowadzone w ostatnich latach nad Korpusem Polskiego Języka Migowego (KPJM)”. Wskazuje tym samym, że do zbadania konstrukcji klasyfikatorowych posłuży się metodą badań korpusowych, które oparte są na materiale elicytacyjnym, uzyskanym za pomocą podobnej procedury, która wykorzystana była w ramach badań nad tworzeniem korpusu PJM. Z uwagi na to, że mgr Emilia Pomiankiewicz-Wagner podjęła się samodzielnej pracy nad opisem otrzymanego materiału, słuszną decyzją było ograniczenie elicytacji do jednego typu zadania, które polegało na opowiadaniu współrozmówcy historyjki obrazkowej wyświetlanej na ekranie. Materiały uzyskane w ten sposób nagrywane były w czasie dwóch sesji, które miały miejsce w 2017 oraz 2018 roku na Litwie. Dzięki temu Autorka zgromadziła 18-godzinny materiał, który w recenzowanej pracy poddany został opisowi i analizie.

Szczegółowy opis pozyskiwania materiału elicytacyjnego Doktorantka opisała w rozdziale piątym. Na uwagę i pochwałę zasługuje decyzja Autorki dotycząca doboru informatorów według kryterium językowego (posługiwanie się litewskim językiem migowym

jako językiem pierwszym), a także jednoznaczne rozstrzygnięcia dotyczące podejmowanych decyzji związanych z doбором grupy badawczej. Do badania wykorzystany został materiał pochodzący od 36 dorosłych informatorów. Szczegółowa charakterystyka tej grupy została przedstawiona przez Autorkę na s. 136–139. Należy zauważyć, że informatorzy wybrani do badania nie stanowili grupy jednorodnej, różnili się między sobą zarówno poziomem wykształcenia, jak i stopniem znajomości języka litewskiego czy też prawo/leworęcznością. W *Zalączniku nr 2* Autorka przedstawia szczegółowy wykaz osób biorących udział w badaniu, a także ich charakterystykę przygotowaną na podstawie ankiety skonstruowanej na potrzeby prowadzonego badania, która zarówno w wersji oryginalnej, jak i tłumaczonej na język polski również dołączona jest do recenzowanej rozprawy (*Zalącznik nr 3*).

Na stronach 141–143 Autorka ukazuje ilustracje (komiksy) wykorzystane do zbierania materiału badawczego, które przyczyniły się do otrzymania materiału umożliwiającego wieloaspektowe analizy konstrukcji klasyfikatorowych.

W tym miejscu należy podkreślić, że taki sposób prezentowania procedury badawczej świadczy o rzetelności prowadzonych badań. Pozwala także na zastosowanie przyjętych przez Autorkę rozwiązań do przeprowadzenia podobnych badań na innym materiale językowym.

Zauważyć też trzeba, że analiza i opis zgromadzonego materiału różnił się od procedur wypracowanych podczas tworzenia KPJM. Autorka podjęła się bowiem samodzielnej (bez użycia programu do anotacji, a także bez wsparcia zespołu anotatorów) analizy materiału, która obejmowała wyodrębnienie kształtów dłoni odpowiadających poszczególnym referentom (wyodrębnienie typów klasyfikatorów, analizę klasyfikatorów jako odrębnych segmentów, analizę predykcji klasyfikatorowych oraz zjawisk linearnych i niezwiązanych z linearnością) – zob. s. 146. W tym miejscu należy odnotować ważną informację, którą przedstawiła Doktorantka – rezygnację z konsultacji otrzymanego materiału elicytacyjnego z użytkownikami litewskiego języka migowego. Na decyzję tę wpłynęły jednak okoliczności zewnętrzne (pandemia COVID-19).

Prowadzone analizy i obserwacje, a także wynikające z nich spostrzeżenia mgr Emilia Pomiankiewicz-Wagner przedstawiła w dwóch rozdziałach (6 i 7). Wskazany sposób opisu materiału i prowadzonych interpretacji jest prawidłowy. Zaletą tej części rozprawy jest bogaty materiał ilustracyjny, który Doktorantka przedstawia i skrupulatnie opisuje. Dzięki temu analizy prowadzone są niejako na oczach czytelnika, a przedstawiane wnioski i obserwacje na bieżąco ilustrowane trafnie dobranymi przykładami.

Lektura tej części nasunęła jednak kilka przemyśleń dotyczących wcześniejszego wskazania odmienności funkcjonowania nazw odnoszących się do bohaterów znanej bajki –

Myszki Miki oraz Minnie. Można bowiem zastanowić się, czy któryś z omawianych znaków odnoszących się do wyglądu referenta (charakterystyczne uszy) jednoznacznie przez Doktorantkę określany jako klasyfikator nie występuje też jako (mniej lub bardziej) skonwencjonalizowana nazwa własna.

Z uwagi na to, że Doktorantka swoje analizy i wnioski odnosi także do danych ilościowych, chciałabym zwrócić uwagę na konieczne dla precyzji wyводу wyjaśnienia, które nie zawsze w pracy są podawane. Prezentowane wyniki są bowiem przedstawiane za pomocą wskazania, ilu uczestników w swojej wypowiedzi użyło danej konstrukcji, jednak nie zawsze wyraźnie określona jest informacja, ile osób tworzy pełną grupę badanych (grupę odniesienia) w przypadku obserwacji konkretnego materiału uzyskanego na podstawie danej ilustracji wykorzystanej w procesie elicytacji. Czasami liczba wskazań podanych w omówieniu wyników oznacza to, ile razy dane zjawisko się pojawiło, a nie przez ilu informatorów zostało użyte. Brak tych precyzyjnych punktów odniesienia utrudnia nieco proces odbioru.

Na pochwałę zasługuje jednak sposób formułowania wniosków, które – zgodnie z zapowiedzią – Doktorantka pokazuje na tle omawianej wcześniej literatury przedmiotu. Zwraca ona zatem uwagę zarówno na podobieństwa, jak i różnice, które mogą być postrzegane jako unikalne cechy LGK (jak np. powszechność występowania specyfikatorów rozmiaru i kształtu, które cechują się sporą różnorodnością kształtów – s. 200). Doktorantka wykazuje się rozwagą przy formułowaniu wniosków, zauważa sytuacje, w których wskazanie tendencji jest niemożliwe na podstawie zgromadzonego materiału (przykładem może być uwaga o zjawisku quasi-wymawiania czy kierunku wzroku – s. 240). Szczegółowe konkluzje nie budzą zastrzeżeń. W sporej części obserwacje dotyczące zjawisk występujących w LGK pozwalają Doktorantce wskazywać miejsca wspólne dla funkcjonowania konstrukcji klasyfikatorowych w LGK oraz w opisach przytaczanych języków migowych. Doktorantka prezentuje także zauważone różnice między LGK a znanymi jej opisami gramatycznymi języków migowych (np. obserwowanie większej wariantywności kształtów dłoni w LGK czy zestawienie różnic między opisem kształtów dłoni w badaniach Zwitterlood i w opisywanym przez Doktorantkę materiale – s. 252–254). Wariantywność rozwiązań stosowanych przez informatorów (na przykład w zakresie predykcji klasyfikatorowych) pozwoliły mgr Emilii Pomiankiewicz-Wagner formułować wnioski o konieczności podejmowania dalszych badań, obejmujących pominięte świadomie zagadnienia (np. gesty wargowe i inne elementy mimiczne – zob. uwaga na s. 240).

Jednym z ciekawszych fragmentów prowadzonych analiz są zagadnienia związane z wybieraną przez informatora perspektywą migania, a także kwestią ukazywania relacji

przestrzennych typu *figura – tlo*, które w recenzowanej pracy są raczej wskazówką do dalszego szczegółowego opisu lingwistycznego. Wydaje się, że podkreślana w kilku miejscach przy charakterystyce materiału badawczego dialogiczność mogłaby pomóc we wskazywaniu dalszych perspektyw badawczych, poszerzając je o ujęcia kognitywne. Uwaga ta nie jest dyskusją z prezentowanymi w pracy analizami i wnioskami, jest raczej sugestią wynikającą z przemyśleń recenzenckich, która mogłaby wskazać Doktorantce dalsze (inne niż wskazane w pracy) perspektywy badawcze.

Konkludując dotychczas przedstawioną ocenę pracy, należy podkreślić, że kompozycja pracy jest poprawna, cele wskazane we wstępie korespondują z przyjętą metodologią, a założenia badawcze są w rozdziałach 6-7 poddawane szczegółowej analizie, a następnie zostają omówione w bardzo dobrze skomponowanym podsumowaniu (rozdział 8) i zakończeniu pracy, w których Doktorantka odwołuje się do przedstawionych w części teoretycznej badań i ustaleń. Podział zaproponowany przez Autorkę, która założenia metodologiczne przedstawia wraz z procedurą badawczą, a także analizą i interpretacją jest z perspektywy odbiorczej słuszny. Warto też podkreślić, że wprowadzane w rozdziałach teoretycznych ustalenia są w części analitycznej wykorzystywane przy sposobie prezentowania wyników, a także podczas formułowania wyważonych wniosków – zarówno o charakterze szczegółowym, jak i ogólnym. Powtórzę w tym miejscu ponownie pochwałę pod kątem rzetelnie prowadzonych badań, a także poprawnych i uporządkowanych analiz, które świadczą o dojrzałości badawczej mgr Emilii Pomiankiewicz-Wagner.

4. Sprawność językowa i redakcyjna

Praca została napisana językiem w większości poprawnym, jednak zdarzają się w niej literówki, a także niezręczności składniowo-stylistyczne, błędy fleksyjne czy interpunkcyjne. Pochwalić jednak należy sposób przygotowywanych zestawień, które Autorka prezentuje w postaci czytelnych i przemyślanych tabel (np. na stronach: 181, 187–188, 204, 225, 250–251). Pozytywnie oceniam też estetykę, jednorodność i czytelność prezentowania omawianych przykładów klasyfikatorów i konstrukcji.

Pod względem redakcyjnym tekst przygotowany został dobrze. Z perspektywy edytorskiej warto byłoby rozważyć ograniczenie stosowania kursywy, która niekonsekwentnie wykorzystywana jest już w spisie treści, a także w dalszej części pracy m.in. przy nazywaniu klasyfikatorów, wskazywaniu znaczenia, a także terminologii, która wybiórczo zapisywana jest właśnie w ten sposób. Sam spis treści jednak z uwagi na szczegółowość jest dla odbiorcy

niezwykle poręczny. Wymienione niedopracowania nie obniżają merytorycznej oceny pracy, jednak mają wpływ na sposób odbioru.

5. Konkluzja końcowa

Podsumowując, należy podkreślić, że przedstawiona do recenzji dysertacja jest wartościowym opisem funkcjonowania konstrukcji klasyfikatorowych w litewskim języku migowym, który ukazany jest na tle ustaleń wynikających z analiz innych języków migowych (w tym PJM). Przyjęcie tej perspektywy pozwala Autorce wskazać podobieństwa i różnice między funkcjonowaniem omawianych konstrukcji w wybranych językach migowych. Z uwagi na to uważam, że obszernie fragmenty pracy Doktorantki warto opublikować.

Praca doktorska mgr Emilii Pomiankiewicz-Wagner pt. *Konstrukcje klasyfikatorowe w komunikacji użytkowników litewskiego języka migowego*, napisana pod naukowym kierunkiem prof. Jadwigi Linde-Usiekniewicz oraz dra hab. Pawła Rutkowskiego, spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim określone przez artykuł 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Recenzowana rozprawa jest pierwszą tak szeroko zakrojoną pracą poświęconą konstrukcjom klasyfikatorowym w litewskim języku migowym, która odwołuje się do metodologii badań korpusowych. Praca stanowi uzupełnienie luki obecnej w badaniach lingwistycznych nad konstrukcjami klasyfikatorowymi w LGK. Wnioskuje zatem o dopuszczenie Pani mgr Emilii Pomiankiewicz-Wagner do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Marta Wrześniewska-Pietrzak, prof. UAM